

به نام پروردگار مکی

جنسیت و نقش‌پردازی‌های جنسی در قرآن

زهرا محققیان

استادیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

www.ketab.ir

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

فروشگاه کتاب: خیابان کریم خان زند، بین قرنی و ایرانشهر، پلاک ۱۷۶ تلفن: ۸۴۱۷۱۹۲

جنسیت و نقش پردازی های جنسی در قرآن

مؤلف: زهرا محققیان

مدیر انتشارات: یدالله رفیعی

مدیر تولید و نظارت: سیدمحمدحسین محمدی

ویراستار صوری: منا رجیبه فرد

صفحه آرا: جابر شیخ محمدی

مسئول فنی: عرفان بهاردوست

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: آوای خاور

قیمت: ۸۳۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: محققیان، زهرا، ۱۳۶۳ -

عنوان و نام پدیدآور: جنسیت و نقش پردازی های جنسی در قرآن / زهرا محققیان؛ ویراستار صوری منا رجیبه فرد.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۳۴۵ ص.؛ نقشه، جدول.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۶۸۹-۲۰-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۹۷] - ۳۲۸.

یادداشت: نمایه.

موضوع: جنسیت در قرآن، موضوع: Sex in the Qur'an

موضوع: نمونه ازلی در قرآن، موضوع: Archetype (Psychology) in the Qur'an

موضوع: اسطوره در قرآن، موضوع: Myth in the Qur'an

موضوع: نمونه ازلی، موضوع: Archetype (Psychology)

موضوع: اسطوره، موضوع: Myth

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

شناسه افزوده: Institute for Humanities and Cultural Studies

رده بندی کنگره: BP۱۰۴

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۹

شماره کتابشناسی ملی: ۷۹۴۷۲۷۷

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیا

فهرست

۱۱	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۱۵	طرح مسئله
۱۸	بخش های مختلف نوشتار
	بخش اول: کلیات و مباحث نظری
۲۳	فصل اول: اسطوره چیست؟
۲۳	۱. از توحش تا اسطوره سازی
۲۵	۲. تعریف اسطوره
۲۶	۱.۲. اسطوره در لغت
۲۷	۲.۲. اسطوره در اصطلاح
۲۹	۳. ارتباط اسطوره و آیین
۳۲	۴. تفاوت اسطوره با افسانه و قصه
۳۳	۵. کارکردهای اسطوره
۳۵	فصل دوم: جنسیت و نقش پردازی های جنسی در اساطیر
۳۵	۱. جنسیت در اساطیر
۴۲	۲. تمایلات جنسی در اساطیر
۴۴	۳. نقش پردازی های جنسی و مراحل رشد انسان
۴۷	فصل سوم: آشنایی با نقد ادبی و رویکرد اسطوره شناسی تطبیقی
۴۸	۱. آشنایی با نقد اسطوره ای

- ۵۰ ۲. آشنایی با دانش اسطوره شناسی تطبیقی
- ۵۲ ۱. ۲ رویکرد انسان شناسی فریزر در اسطوره شناسی تطبیقی
- ۵۷ ۲. ۲ رویکرد پدیدارشناسی میرچا الیاده در اسطوره شناسی تطبیقی
- ۶۲ ۳. ۲ رویکرد روان شناسی یونگ در اسطوره شناسی تطبیقی
- ۶۴ فصل چهارم: رویکرد کهن الگویی در اسطوره شناسی تطبیقی
- ۶۴ ۱. خاستگاه رویکرد کهن الگویی در اسطوره شناسی تطبیقی
- ۶۵ ۲. مفهوم ناخودآگاه جمعی
- ۶۹ ۳. مفهوم کهن الگوها
- ۷۱ ۴. مهم ترین کهن الگوها
- ۷۱ ۴. ۱ کهن الگوی مادر
- ۷۳ ۴. ۲ کهن الگوی پدر
- ۷۶ ۴. ۳ کهن الگوی آنیما: عنصر زن در درون مرد
- ۷۹ ۴. ۴ کهن الگوی آنیموس: عنصر مرد در درون زن
- ۸۱ ۴. ۵ کهن الگوی جفت های متضاد (متقارن)
- ۸۳ ۵. بازتاب کهن الگوها در ادبیات
- ۸۵ فصل پنجم: اسطوره شناسی تطبیقی به مثابه روشی برای فهم قرآن
- ۸۷ فصل ششم: جزیره العرب و پیشینه تاریخی - اساطیری آن
- ۹۰ ۱. تمدن بین النهرین و جوامع تاریخی آن
- ۹۲ ۲. مهم ترین جوامع تاریخی در بین النهرین
- ۹۲ ۱. ۲ جوامع پیش از تاریخ
- ۹۶ ۲. ۲ جوامع پس از تاریخ
- ۱۰۰ ۲. مهم ترین جوامع تاریخی در همسایگی بین النهرین
- ۱۰۲ ۳. عربستان باستان
- ۱۰۳ ۳. ۱ شبه جزیره: مهد اقوام سامی
- ۱۰۵ ۳. ۲ شرایط آب و هوایی عربستان باستان
- ۱۰۷ ۳. ۳ تقسیم بندی عربستان باستان
- ۱۰۹ مرور و جمع بندی بخش اول

بخش دوم: اجرام طبیعی در نظام اساطیری بین‌النهرین و سایر مناطق جهان

- ۱۱۳ فصل هفتم: اساطیر طبیعت
- ۱۱۴ ۱. کهن‌الگوی مادر زمین در فرهنگ‌های مختلف
- ۱۱۶ ۱.۱ زمین به مثابه مام بزرگ در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۳۲ ۲. کهن‌الگوی آنیما - زمین در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۳۳ ۲.۱ زمین به مثابه زن در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۳۷ ۲.۲ همانندی کشتزار و زن
- ۱۴۱ ۳. کهن‌الگوی پدر - آسمان در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۵۰ ۴. کهن‌الگوی مادر - خورشید و پدر - ماه در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۵۸ ۴.۱ مادینگی خورشید و ترینگی ماه در میان سامیان و نظام خدایان بین‌النهرین
- ۱۶۱ ۴.۲ مادینگی خورشید و ترینگی ماه در سایر نظام‌های جهان
- ۱۶۵ ۴.۳ بحثی در زمینه علت ترینگی ماه در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۷۰ فصل هشتم: کهن‌الگوی جنت متضاد در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۷۱ ۱. ازدواج زمین و آسمان در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۷۳ ۱.۱ جنت آغازین در نظام خدایان بین‌النهرین و مصر
- ۱۷۴ ۱.۲ جنت آغازین در نظام خدایان سایر اقوام جهان
- ۱۷۸ ۲. سایر اجرام دخیل در ازدواج مادر - زمین و پدر - آسمان
- ۱۷۸ ۲.۱ یکی کردن احلیل و کوه در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۸۱ ۲.۲ یکی کردن باران و منی مرد در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۸۴ ۳. ازدواج خورشید و ماه در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۸۵ ۳.۱ وصلت خورشید و ماه در نظام خدایان بین‌النهرین
- ۱۸۶ ۳.۲ وصلت خورشید و ماه در سایر نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۹۰ فصل نهم: فرزندان ازدواج مقدس در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۹۰ ۱. فرزندان وصلت مینوی مادر - زمین و پدر - آسمان در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۹۱ ۲. فرزندان وصلت مینوی مادر - خورشید و پدر - ماه در نظام‌های اساطیری جهان
- ۱۹۴ فصل دهم: تحلیل‌ها از علل و اسباب رواج این کهن‌الگوها
- ۱۹۷ مرور و جمع‌بندی بخش دوم

پیشگفتار

این کتاب به دلیل ارتباط دوسویه آشکارش با جنسیت و امر جنسی بیش از هر چیز تباری زنانه دارد و با زبانی علمی می‌کوشد خوانشی زنانه از قرآن ارائه دهد. سال‌ها در اندیشه بودم که چگونه می‌توان با استفاده از تحلیل‌های جنسیتی، تفسیری متفاوت از قرآن بدست داد. تفسیری که در آن زنان غایب نیستند و جنسیت مقوله‌ای از قلم افتاده نیست. تفسیری که در آن حتی مناسبات جنسی هم در حاشیه و پیوست نباشند و به مثابه امری فرعی و تقلیل یافته تلقی نشوند. این بحث را نخست در پروژه‌ای در باب جنسیت و امر جنسی در سطح بلاغت و اسلوب بیانی قرآن پیگیری کردم. طی مسیر مهمت لایه نمادین قرآن پی بردم و دریافتم که قرآن در این لایه به شدت با مفهوم جنسیت آمیخته است. به همین دلیل کتاب سر از جای دیگری درآورد: نقد ادبی و تحلیل‌های کهن‌الگویی یونگ.

من در این کتاب نشان داده‌ام، اگر جنسیت را مطابق دیدگاه یونگ به مثابه مقوله‌ای تحلیلی و روانی برای خوانش قرآن به کار بندیم، به پرسش‌هایی برخوایم خورد که به تفسیری متفاوت از قرآن منتهی خواهد شد. پرسش‌هایی از این دست: جنسیت و مناسبات جنسی چه نقشی در شکل‌گیری آیات قرآن داشته و چگونه این نقش را ایفا کرده‌اند؟ به دلیل گستردگی بحث، تنها به بن‌مایه‌های اساطیری (جنسی و جنسیتی) مرتبط با اجرام طبیعی (زمین، آسمان، خورشید، ماه و ستارگان) پرداخته‌ام که به مثابه اصلی‌ترین مصادیق حاصل از فراق‌کنی کهن‌الگوهای روان آدمیان از قدیمی‌ترین ایام تا عصر نزول قرآن ایفای نقش می‌کردند. چنان‌که نشان داده‌ام، قرآن در این لایه با ارائه سوژه‌هایی ارزشمند از جنس زن، وجود مستقل او را که به خاطر دیگری بودن از گفتمان اجتماعی طردشده، آشکار و هویدا ساخته است. این ساحت قرآن در طول تاریخ و در طی سنت اسلامی کاملاً به دور افتاده و در محاصره تفاسیر و خوانش‌های مردانه، یک‌سره فراموش شده است. در مجموع، اگر این کتاب ما را از همراهی

معنویت و امر جنسی در قرآن آگاه کند و قدمی در راه پیشبرد مطالعات مدرن جنسیت برای بازخوانی قرآن بردارد، دستاوردی بیش از انتظار من خواهد داشت.

در پایان لازم می‌دانم از تمامی کسانی که بنده را در نگارش این اثریاری کردند صمیمانه سپاسگزاری کنم. از دکتر احمد پاکتچی که در تحلیل آیات قرآنی یاری گرمین بود، دکتر فرهنگ مهرش که در تلفیق قرآن با دیگر علوم همراه من بود، دکتر فرزانه گشتاسب، دکتر محمدرضا سرگلزایی، دکتر بهمن نامور مطلق، دکتر احد فرامرز قراملکی و دکتر ابوالقاسم اسماعیل پور مطلق که با راهنمایی های مشفقانه خویش در حیطه باستان شناسی و متون کهن، روان شناسی یونگی، اسطوره پژوهی، اسطوره شناسی و نقد ادبی مطالب بسیاری را به من آموختند و در تمام این مدت (قریب به پنج سال) ابهامات و سؤالاتم را در هریک از این حیطه ها بی پاسخ نگذاشتند. از تمامی این بزرگواران نهایت سپاس و قدردانی را دارم. البته آشکار است که خود باید پاسخ گوی خطاهایی باشم که در این کتاب راه یافته اند. همچنین وامدار همکارانم در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی هستم که راه پژوهش در این حوزه را برای من هموار کردند.

زهرامحققیان

تابستان ۱۴۰۰